ถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่าระบบการผลิตข้าวนาแปลงใหญ่ โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

วันที่รับบทความ : 26/01/2565
วันที่แก้ไขบทความ : 21/05/2565
วันที่ตอบรับบทความ : 23/06/2565

ศิริสรณ์เจริญ กมลลิ้มสกุล[1]
ดวงพร กิจอาทร[2]
ชิดชนก ปรีชานันท์[3]
ศิริพร เลิศยิ่งยศ[4]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่าของระบบการผลิตข้าวนาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้บริหาร คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มนาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน ที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่มาตั้งแต่เริ่มต้น และมีศักยภาพในการบริหารจัดการที่ดีเหมาะกับการนำมาถอดบทเรียนเพื่อเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มแปลงใหญ่อื่น ๆ ได้ เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง และการจัดเวทีคืนข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์สรุปอุปนัย การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย และด้านวิธีรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่าห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 5 กิจกรรม ได้แก่ โลจิสติกส์ ขาเข้า การปฏิบัติการ โลจิสติกส์ขาออก การตลาดและการขาย และการบริการ กิจกรรมสนับสนุน 4 กิจกรรม ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยี และการจัดซื้อจัดหา คุณค่าที่สำคัญของการรวมกลุ่มผลิตข้าวแบบนาแปลงใหญ่ คือ การลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิต การพัฒนาคุณภาพของผลผลิต การเชื่อมโยงตลาด การบริหารจัดการกลุ่ม และการได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มนาแปลงใหญ่ คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด วางแผน ปฏิบัติการ ติดตามประเมินผล และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

คำสำคัญ : ห่วงโซ่คุณค่า นาแปลงใหญ่ ถอดบทเรียน

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา อีเมล : kamonlimsakun@gmail.com
[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา อีเมล : doungporn.k@nrru.ac.th
[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา อีเมล : appleza@hotmail.com
[4] อาจารย์ สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา อีเมล : chidchanok.p@nrru.ac.th

Lessons Learned the Value Chain from Rice Production System on a Large Agricultural Plot Scheme at Non-Krasang, Krabueng Yai Sub-District, Pimai District, Nakhon Ratchasima Province

Revised : 21/05/2022
Accepted : 23/06/2022
Received : 26/01/2022

Sirisorncharoen Kamonlimsakun[1]
Doungporn Kitatron[2]
Chidchanok Preechanan[3]
Siriporn Lertyingyot[4]

Abstract

This qualitative research aimed to lessons learned the value chain from the rice production system on a large agricultural plot scheme at Non-Krasang, Krabueng Yai sub-district, Pimai district Nakhon Ratchasima province. The main informants are managerial, board, and members of rice large plot scheme total of 10 persons. This group of farmers has been involved in this project since the beginning and has potential in the management process, which is good for the lesson learned model for another large agricultural plot scheme group to learn and adapt for their group. The data collected by the focus group, brainstorming, and stage for return information to participants. Data analyzed by content analysis and analytic induction. The data acquired quality check by a triangulation technique on data, investigator, and methodological. The results found that the rice large plot scheme's value chain included five main activities: inbound logistics, operation, outbound logistics, marketing & sales, and servicing. The four support activities are infrastructure, human resource management, product & technology development, and procurement. The important value of group production on rice large plot scheme was cost reduction, increasing productivity, improving quality, connecting to the market, managing the group, and receiving new knowledge. The rice large plot scheme's key success factors were all parties' participation to jointly think, plan, act, monitor, evaluate, and receive mutual benefits.

Keywords : Value Chain, Rice Large Plot Scheme, Lessons Learned

[1] Assistant Professor, Management Program, Faculty of Management Science, Nakhon Ratchasima Rajabhat University e-mail : kamonlimsakun@gmail.com
[2]Assistant Professor, Management Program, Faculty of Management Science, Nakhon Ratchasima Rajabhat University e-mail : doungporn.k@nrru.ac.th
[3] Assistant Professor, Management Program, Faculty of Management Science, Nakhon Ratchasima Rajabhat University e-mail : appleza@hotmail.com
[4] Lecturer, Management Program, Faculty of Management Science, Nakhon Ratchasima Rajabhat University e-mail : chidchanok.p@nrru.ac.th

บทนำ

ข้าวเป็นพืชที่มีความสำคัญกับสังคมไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม โดยประเทศไทยเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวเป็นจำนวนมากในตลาดการค้าข้าวของโลกมาเป็นเวลายาวนาน จึงอาจดูเหมือนว่าอาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงอันเนื่องมาจากผลผลิตเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่ในความเป็นจริงแล้วชาวนาจำนวนมากยังคงประสบปัญหาความยากจนต่างจากชาวนาในประเทศอื่น วิทยากร เชียงกูล (2562) ได้อธิบายสาเหตุหลักอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การขายผลผลิตข้าวเปลือกได้ในราคาต่ำจากการตั้งราคารับซื้อผลผลิตจากผู้ส่งออก พ่อค้าคนกลาง หรือโรงสีข้าวรายใหญ่ ชาวนารายย่อยส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนหมุนเวียน ไม่มียุ้งฉางในการเก็บรวบรวมผลผลิต และการรวมกลุ่มของชาวนาในการร่วมกันจำหน่ายผลผลิตและสร้างอำนาจในการต่อรองเพื่อจำหน่ายผลผลิต ประการที่สอง ชาวนาจำนวนมากมีรายได้น้อยจึงไม่มีพื้นที่ทำนาเป็นของตนเองต้องเช่าที่เพื่อทำนา และไม่สามารถจัดซื้อจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือการเกษตรเพื่อใช้ในการทำนาจึงต้องเช่าหรือจ้าง เช่น รถไถพรวนดิน รถหยอดเมล็ดพันธุ์ รถเกี่ยวข้าว เป็นต้น ชาวนาที่ขาดเงินทุนจำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อทำนาจากปัจจัยที่กล่าวมาส่งผลให้มีต้นทุนการผลิตที่สูง เมื่อขายผลผลิตได้ราคาต่ำกว่าต้นทุนที่ลงทุนไปทำให้เป็นหนี้สินตามมาไม่รู้จบ ประการสุดท้าย คือ นโยบายการพัฒนาและปฏิรูปการเกษตรของรัฐบาลยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด ปริญญ์ วินิจมงคลสิน (2560, หน้า 1-3) กล่าวว่า นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่ปี 2518 เกือบทุกสมัยมีการเข้าแทรกแซงราคาเพื่อยกระดับราคาขายข้าวเปลือกในประเทศจากนโยบายต่าง ๆ เช่น การรับจำนำ การประกันราคา การพยุงราคา เป็นต้น ผลการดำเนินงานจากนโยบายดังกล่าวยังไม่อาจสามารถแก้ไขปัญหาให้กับชาวนาได้อย่างแท้จริง

ระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่เป็นอีกนโยบายหนึ่งที่ได้เล็งเห็นว่าโครงสร้างภาคการเกษตรของไทย เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ถือครองทำการเกษตรขนาดเล็ก และเป็นการผลิตที่มีลักษณะต่างคนต่างทำ การดำเนินการลักษณะดังกล่าวทำให้เกษตรกรเผชิญกับปัญหาด้านต้นทุนการผลิต ได้แก่ ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ค่าใช้จ่ายของเครื่องจักรกลการเกษตร และค่าจ้างแรงงานด้านการเกษตร รวมทั้งปัญหาการขาดอำนาจการต่อรองของเกษตรกรตลอดกระบวนการผลิต การจัดการโซ่อุปทาน และปัญหาด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ยังไม่เข้าถึงตัวเกษตรกรได้เท่าที่ควร ส่งผลต่อรายได้และความเป็นอยู่ของเกษตรกร ดังนั้น เพื่อเป็นการลดข้อจำกัดดังกล่าวจึงต้องส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มการผลิตและการบริหารจัดการร่วมกัน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้กำหนดระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ที่มีการบริหารจัดการร่วมกันให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน ผลักดันให้เกษตรกรรวมกลุ่มในการผลิตเพื่อร่วมกันจัดหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ ราคาเป็นธรรม เพื่อลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ตลอดจนการจัดการด้านการตลาดโดยหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวก มุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต โดยการรวมแปลงการผลิตของเกษตรกรเป็นแปลงใหญ่จะก่อให้เกิดกิจกรรมลดต้นทุนการผลิตตาม

ที่กำหนด และสามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสในการแข่งขันให้กับสินค้าเกษตร (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559, หน้า 2)

แนวคิดห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์กิจกรรมทั้งหมดในการผลิตสินค้าและบริการในแต่ละขั้นตอนตั้งแต่การรับวัตถุดิบจนกระทั่งแปรสภาพเป็นสินค้าสำเร็จรูปเพื่อจำหน่ายให้กับลูกค้ารวมถึงการวิเคราะห์ด้านการตลาดของธุรกิจทำให้สามารถได้คำตอบสำหรับปัญหาต่าง ๆ (เริงชัย ตันสุชาติ, อารีย์ เชื้อเมืองพาน, ธรรญชนก คำแก้ว และชนิตา พันธุ์มณี 2557, หน้า 6) สอดคล้องกับระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ซึ่งจำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ที่มีสภาพบริบทที่แตกต่างกันจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบูรณาการการดำเนินงานร่วมกันในทุกขั้นตอนอย่างเป็นระบบเพื่อทำให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานตามกรอบนโยบายที่กำหนดตลอดทั้งโซ่อุปทานตั้งแต่ต้นน้ำ คือ การจัดหาปัจจัยการผลิตที่ดี กลางน้ำ คือ การดำเนินการเพาะปลูก การบำรุงรักษา และการเก็บเกี่ยว ปลายน้ำ คือ การรวบรวม จัดจำหน่าย แปรรูปผลผลิต และส่งมอบสินค้าให้กับลูกค้า (ศิริสรณ์เจริญ กมลลิ้มสกุล, ทวี วัชระเกียรติศักดิ์, ดวงพร กิจอาทร และสุวรรณา เตชะธีระปรีดา, 2560, หน้า 123)

จังหวัดนครราชสีมาเป็นแหล่งพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศมีพื้นที่ 3,558,809 ไร่ (ปีผลิต 2562/2563) มากเป็นอันดับสองของประเทศรองจากจังหวัดอุบลราชธานี (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563, หน้า 1-3) ปัจจุบันเข้าร่วมโครงการระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั้งสิ้น 484 แปลง แบ่งเป็นแปลงใหญ่ข้าว จำนวน 271 แปลง คิดเป็น 55.99% มันสำปะหลัง 24.79% ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 4.13% และอื่น ๆ 15.09% (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2564) จะเห็นได้ว่าข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจและได้รับการสนับสนุนจากโครงการแปลงใหญ่เป็นจำนวนมากหากแต่การรวมกลุ่มของชาวนาเพื่อทำนาแปลงใหญ่ตามนโยบายการส่งเสริมของภาครัฐนั้น กลุ่มเกษตรกรชาวนาจำเป็นต้องมีความเข้าใจในบริบทของการบริหารจัดการนาแปลงใหญ่อย่างถ่องแท้ก่อน ตั้งแต่การรวมกลุ่มสมาชิก ขั้นตอนการขึ้นทะเบียนพื้นที่นาแปลงใหญ่ บทบาทหน้าที่การบริหารจัดการกลุ่ม การรวบรวมและจัดจำหน่ายผลผลิต รวมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยจำเป็นต้องมีการวางแผนและวิเคราะห์การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ

จากที่กล่าวมาข้างต้นการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่เป็นโครงการที่เป็นประโยชน์และมีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องแต่ยังขาดการถอดบทเรียนการบริหารจัดการกลุ่มที่ประสบความสำเร็จเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้กับกลุ่มที่เข้าร่วมใหม่ ดังนั้น การนำห่วงโซ่คุณค่ามาวิเคราะห์และถอดบทเรียนกระบวนการทำงานของนาแปลงใหญ่ทั้งระบบจะช่วยให้สามารถชี้เห็นถึงการดำเนินงานในปัจจุบันเพื่อเป็นต้นแบบในการวางแผนการพัฒนากลุ่มแปลงใหญ่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่าระบบการผลิตข้าวนาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่าจากกลุ่มนาแปลงใหญ่ต้นแบบโดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยผู้บริหาร คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มนาแปลงใหญ่ต้นแบบหรือกลุ่มนาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่มาตั้งแต่เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2558 และได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคโนโลยี รวมถึงกิจกรรมการสนับสนุนต่าง ๆ ทำให้เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จกลุ่มหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียงระดับประเทศ ใช้เป็นกลุ่มต้นแบบในการถอดบทเรียนเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการดำเนินงานตามกรอบห่วงโซ่คุณค่า

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบรายการประเด็นที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และแบบบันทึกการประชุมระดมสมอง

การรวบรวมข้อมูล

1. การประชุมเพื่อทำความเข้าใจและสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย ให้ทราบถึงกรอบการวิจัยและแนะนำสมาชิกในทีมวิจัย

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน กำหนดประเด็นการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนตามกรอบห่วงโซ่คุณค่า

3. การประชุมระดมสมอง (Brainstorming) โดยนำข้อค้นพบที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาสรุปร่วมกันเพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูลและข้อค้นพบเพิ่มเติม

4. การจัดเวทีคืนข้อมูลที่ได้จากการสรุปและวิเคราะห์ผลการถอดบทเรียน เพื่อคืนข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากกลุ่มนาแปลงใหญ่

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) โดยการเรียบเรียงข้อมูลและการตีความเพื่อให้ได้ข้อสรุปจากเอกสาร การให้ข้อมูล การสังเกต การแสดงความคิดเห็นในการสนทนากลุ่ม และประชุมระดมสมอง ใช้การพรรณนาสรุปข้อมูลที่ได้รับให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย และด้านวิธีรวบรวมข้อมูล

ผลการวิจัย

กลุ่มนาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มเกษตรกรจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชน จากการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพจึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ระดับจังหวัด และเป็นกลุ่มนาแปลงใหญ่ต้นแบบของจังหวัดนครราชสีมา ในปีการผลิต 2558/2559 ซึ่งเป็นปีแรกของการดำเนินงานตามนโนบายระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ เนื่องจากเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการดำเนินงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง มีผลการดำเนินงานที่ยอดเยี่ยมได้รับการคัดเลือกเพื่อเข้าประกวดแข่งขันและได้รางวัลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อาทิเช่น รางวัลชนะเลิศในการแข่งขันรายการ เดอะซุปเปอร์ฟาร์มเมอร์ (The Super Farmer) เกมเกษตรกร ปี 3 ซึ่งเป็นการแข่งขันเพื่อหาสุดยอดชุมชนในการบริหารจัดการนาแปลงใหญ่ทั่วประเทศ รางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2 กลุ่มผู้เพาะปลูกข้าวหอมมะลิระดับจังหวัด รางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ 2563 และรางวัลอื่น ๆ อีกจำนวนมาก จึงเป็นกลุ่มที่มีความเหมาะสมเป็นอย่างมากในการนำมาถอดบทเรียนเพื่อให้เห็นถึงขั้นตอนการดำเนินงานทั้งระบบ สามารถเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มแปลงใหญ่และหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรต่าง ๆ ได้เรียนรู้และนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ จากความสำเร็จที่กล่าวมาข้างต้นสามารถถอดบทเรียนการดำเนินงานตามกรอบห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่ได้ ดังนี้

1. กิจกรรมหลัก 5 กิจกรรม ประกอบด้วย

1.1 โลจิสติกส์ขาเข้า เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตมีรายละเอียด ดังนี้

1.1.1 ด้านเมล็ดพันธุ์ข้าว พบว่า กลุ่มเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เนื่องจากมีความเหมาะสมกับสภาพดินเค็มในพื้นที่ ประกอบกับเป็นพันธุ์ข้าวที่ขายได้ราคาดี เป็นที่ต้องการของตลาด โดยกลุ่มนาแปลงใหญ่ให้ความสำคัญกับเมล็ดพันธุ์เป็นอย่างมากเพราะมีผลต่อคุณภาพของผลผลิต แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา อีกส่วนหนึ่งทางกลุ่มมีสมาชิก 39 ราย ทำหน้าที่ผลิตเมล็ดพันธุ์โดยซื้อเมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์ขยายจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา เมื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ได้เป็นเมล็ดพันธุ์ชั้นพันธุ์จำหน่ายจึงส่งขายคืนกลับให้ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมาและจำหน่ายให้กับสมาชิกในกลุ่มในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาดซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่จำหน่ายตามท้องตลาดราคาเฉลี่ยประมาณ 25 บาท/กิโลกรัม แต่หากสมาชิกซื้อจากกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ภายในกลุ่มนาแปลงใหญ่จะได้ราคาเพียง 18 บาท/กิโลกรัม ถูกกว่าท้องตลาด 7 บาท/กิโลกรัม โดยทั่วไปการปลูกข้าวด้วยการหว่านใช้เมล็ดพันธุ์ประมาณ 20 กิโลกรัม/ไร่ ดังนั้นเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มนาแปลงใหญ่สามารถลดต้นทุนได้ 140 บาท/ไร่ อีกทั้งยังลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งขาเข้าได้อีกด้วย

1.1.2 ด้านปุ๋ย พบว่า กลุ่มใช้วิธีการไถกลบตอซัง และการปลูกปอเทืองเพื่อเป็นปุ๋ยพืชสดในการไถเตรียมดินเพื่อให้ดินมีสารอาหารก่อนการเพาะปลูก รวมถึงการใช้น้ำหมักชีวภาพฉีดพ่นก่อนการ

ไถกลบตอซังเพื่อช่วยกำจัดวัชพืชและย่อยสลายฟางข้าวให้เป็นสารอาหารบำรุงดิน โดยได้รับการสนับสนุนเมล็ดปอเทืองและน้ำหมักชีวภาพจากสถานีพัฒนาที่ดินนครราชสีมา นอกจากการสนับสนุนปัจจัยการผลิตด้านปุ๋ยแล้วสถานีพัฒนาที่ดินนครราชสีมามีการจัดให้เจ้าหน้าที่มาทำการตรวจวิเคราะห์ค่าดินและแนะนำการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับเกษตรกรเพื่อให้สามารถใส่ปุ๋ยได้ตรงกับความต้องการของต้นข้าวในระยะนั้น ๆ รวมถึงการอบรมการทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพเพื่อให้เกษตรกรนำไปใช้ในแปลงนาของตนเอง เป็นการลดต้นทุนการผลิต ประกอบกับทางกลุ่มนาแปลงใหญ่ตำบลกระเบื้องใหญ่ได้มีการจัดตั้งกลุ่มย่อยเป็นกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้กันเองภายในกลุ่มซึ่งเป็นอีกช่องทางในการลดต้นทุนของเกษตรกร

1.1.3 ด้านสารกำจัดศัตรูข้าว พบว่า กลุ่มได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศูนย์ส่งเสริมเทคโนโลยีการเกษตรด้านอารักขาพืช จังหวัดนครราชสีมาในการใช้เชื้อราไตรโคเดอร์ม่าในการฉีดพ่นแทนสารเคมีเพื่อลดและต้านทานโรคข้าวที่เกิดจากเชื้อรา เช่น โรคใบไหม้ ใบด่าง เมล็ดด่าง เป็นต้น อีกทั้งยังช่วยให้รากข้าวมีความสมบูรณ์มากขึ้น และเชื้อราบิวเวอร์เรียฉีดพ่นในการไล่และกำจัดแมลงศัตรูข้าว โดยสมาชิกกลุ่มนาแปลงใหญ่ตำบลกระเบื้องใหญ่สามารถผลิตเชื้อราทั้ง 2 ชนิด ที่กล่าวมาได้ในแต่ละรายจากการต่อหัวเชื้อที่ได้รับการสนับสนุนซึ่งสามารถช่วยลดต้นทุน อีกทั้งยังปลอดภัยต่อเกษตรกรผู้ใช้งานและไม่มีสารพิษหรือสารเคมีตกค้างอยู่ในผลผลิต

1.2 การดำเนินงาน พบว่า กระบวนการเพาะปลูกข้าวกลุ่มมีการประชุมคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มนาแปลงใหญ่ทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อวางแผนและติดตามผลการดำเนินงานรวมถึงการสะท้อนปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของสมาชิกเพื่อช่วยเหลือและแก้ไขอย่างเป็นระบบ ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์กลุ่มนาแปลงใหญ่ยึดมั่นในมาตรฐานคุณภาพของเมล็ดพันธุ์เป็นอย่างมาก และมีการตรวจสอบคุณภาพจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา สมาชิกทุกรายจะต้องใช้เมล็ดพันธุ์คุณภาพดีเท่านั้นผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ทางกลุ่มจะใช้ระบบการให้กู้ยืมเมล็ดพันธุ์เหมือนกับธนาคารโดยสมาชิกสามารถเบิกเมล็ดพันธุ์ข้าวจากส่วนกลางเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะมีเจ้าหน้าที่จากกรมการข้าวลงพื้นที่ตรวจแปลง หากได้มาตรฐานสามารถนำไปทำเมล็ดพันธุ์ได้ก็จะนำผลผลิตส่งคืนให้กับส่วนกลางในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 กิโลกรัม แต่หากไม่ผ่านก็ต้องนำเงินมาคืนส่วนกลางเป็นการทดแทน จากมาตรฐานที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้เมื่อทำการเพาะปลูกแล้วประสบปัญหาข้าวสายพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เข้ามาปะปนน้อยลงมาก ผลผลิตที่ได้เมื่อนำไปจำหน่ายจึงได้ราคารับซื้อที่ดี การเพาะปลูกกลุ่มนาแปลงใหญ่ได้รับการสนับสนุนเครื่องหยอดจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวและจัดซื้อเพิ่มเติมในกลุ่มรวม 8 เครื่อง เพื่อให้ครอบคลุมกับพื้นที่โดยแบ่งการใช้งานเป็นโซนพื้นที่ ซึ่งเครื่องหยอด 1 เครื่องสามารถหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ประมาณ 30 ไร่/วัน พื้นที่ใดหยอดไม่ทันจะใช้วิธีการหว่าน เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวมีข้อดี คือ ใช้ปริมาณเมล็ดพันธุ์น้อยกว่าการหว่านและต้นข้าวเมื่องอกจะเป็นแถวเป็นแนวอย่างสม่ำเสมอ ไม่หนาแน่นหรือบางจนเกินไปทำให้ต้นข้าวมีช่องว่างให้ลมและแสงแดดเข้าถึงส่งผลให้แมลงศัตรูข้าวไม่สามารถเข้ามาทำรังและขยายพันธุ์ในแปลงนา มีการลงสุ่มตรวจโรค แมลงในแปลงนาโดยใช้สวิงโฉบและการตรวจด้วยตาเปล่า นำแมลงที่จับได้มาวิเคราะห์แยกแมลงที่ดีและแมลงศัตรูข้าว อีกทั้งยังทำให้ทราบถึงการระบาดของโรคและแมลงในพื้นที่ หากตรวจพบจะ

หาแนวทางในการป้องกัน และประกาศผ่านหอกระจายข่าวเพื่อประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกและเกษตรกรในพื้นที่ได้รับรู้และเตรียมการรับมือ มุ่งเน้นให้สมาชิกคอยดูแลแปลงนาของตนเองอย่างสม่ำเสมอ เกษตรกรนาแปลงใหญ่ตำบลกระเบื้องใหญ่ยึดหลักการผลิตข้าวตามหลักมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) เพื่อให้เกษตรกรมีผลผลิตที่ได้มาตรฐานสามารถจำหน่ายผลผลิตที่ได้ราคารับซื้อที่สูงขึ้น โดยปัจจุบันสมาชิกทุกรายได้รับการรับรองมาตรฐาน GAP ครบทุกรายเรียบร้อยแล้ว และกำลังมุ่งหน้ายกระดับในพัฒนาสู่การผลิตข้าวอินทรีย์ซึ่งปัจจุบันอยู่ในช่วงระยะทดลอง ภายหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ข้าวเปลือกคุณภาพดีมาแล้วกลุ่มนาแปลงใหญ่ตำบลกระเบื้องใหญ่ได้ทำการแปรรูปผลผลิตจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสารบรรจุถุงจากโรงสีชุมชนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตและสร้างรายได้ให้กับกลุ่ม ส่วนแกลบ รำ และปลายข้าวที่ได้จากการสีข้าวนำไปจำหน่ายเพื่อนำรายได้เข้ากลุ่ม

1.3 โลจิสติกส์ขาออก พบว่า สมาชิกกลุ่มส่วนหนึ่งนำผลผลิตมาจำหน่ายให้กับทางกลุ่มเพื่อนำไปแปรรูปเป็นข้าวสารบรรจุถุง บางกลุ่มมีความจำเป็นในการใช้เงินจะนำผลผลิตไปจำหน่ายให้กับโรงสีและสหกรณ์การเกษตรพิมายทันทีหลังการเก็บเกี่ยว เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งจะเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางของตนเองเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบสำรองของกลุ่มในการแปรรูปข้าวบรรจุถุงในกรณีที่ข้าวที่รับซื้อไว้ไม่เพียงพอ อีกนัยหนึ่งเป็นการรอให้ราคาผลผลิตสูงขึ้นจึงจะนำมาจำหน่ายเพื่อให้ได้ราคาที่สูงขึ้น การนำผลผลิตไปจำหน่ายให้กับโรงสีและสหกรณ์การเกษตร พบว่าเกษตรยังคงใช้รูปแบบต่างคนต่างขายตามความสมัครใจ โดยไม่มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อนำไปจัดจำหน่าย

1.4 การตลาดและการขาย พบว่า กลุ่มมีการกำหนดแผนการตลาด คือ การผลิตข้าวมาตรฐาน GAP ส่งให้คู่ค้าก่อนเป็นลำดับแรก การแปรรูปเป็นข้าวสารนั้นจะทำหลังการส่งข้าวคุณภาพให้คู่ค้าแล้ว เมล็ดพันธุ์เก็บไว้จำหน่ายหลังข้าวคุณภาพแต่ต้องให้ทันต่อฤดูการผลิต มีการจัดทำบันทึกความร่วมมือ (MOU) ร่วมกับสหกรณ์การเกษตรพิมายซึ่งรับซื้อผลผลิตในราคาที่สูงกว่าราคาท้องตลาดประมาณ 50 สตางค์/กิโลกรัม หรือตันละ 500 บาท ด้านการตลาดทางกลุ่มได้มีการออกบู๊ทโดยนำข้าวสารบรรจุถุงออกวางจำหน่ายตามงานต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการได้จัดจนกระทั่งได้รับคำสั่งซื้ออย่างต่อเนื่องจากร้านค้าในจังหวัดภูเก็ตที่ติดต่อนำข้าวสารไปจำหน่ายอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับทางกลุ่มได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมแข่งขันในรายการโทรทัศน์ รายการ Super Farmer เกมเกษตรกร ทำให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น แต่ยังคงมีความต้องการในการพัฒนาต่อยอดในด้านการตลาดให้ดียิ่งขึ้น

1.5 การบริการ พบว่า กลุ่มมีการให้บริการลูกค้าโดยการผลิตข้าวคุณภาพดีมาตรฐาน GAP เพื่อส่งมอบให้กับลูกค้า และในส่วนของข้าวสารบรรจุถุงทางกลุ่มมีบริการรับเปลี่ยนสินค้าคืนหากพบว่ามีมอด แมลง หรือกลิ่นหืน เพื่อทำให้ลูกค้ามั่นใจในการตัดสินใจเลือกซื้อข้าวสารบรรจุถุงจากกลุ่ม

2. กิจกรรมสนับสนุน 4 กิจกรรม ประกอบด้วย

2.1 การจัดซื้อจัดหา พบว่า กลุ่มมีการนำเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีชั้นพันธุ์ขยายมาทำการขยายเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ภายในกลุ่มและจำหน่ายให้กับภายนอก ซึ่งทางกลุ่มมีความมั่นใจในมาตรฐานการผลิตเมล็ดพันธุ์จากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมาเป็นอย่างมาก การจัดซื้อจัดหาปัจจัยการผลิตมีการมุ่งเน้นให้กลุ่ม

สามารถผลิตขึ้นมาใช้ร่วมกันเอง เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยอินทรีย์ สารชีวภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งช่วยทำให้เกษตรกรสมาชิกสามารถลดต้นทุนการผลิตและควบคุมคุณภาพของปัจจัยการผลิตได้เป็นอย่างดี ทางกลุ่มยังมีการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส) เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของกลุ่มในการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกเพื่อนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารบรรจุถุงและเป็นค่าจ้างรถเกี่ยวข้าวจากภายนอกให้เข้ามาเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่เนื่องจากรถเกี่ยวข้าวในชุมชนมีไม่เพียงพอ

2.2 การพัฒนาเทคโนโลยี พบว่า กลุ่มได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่สำคัญ ได้แก่ การใช้เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวทำให้ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวลดลงจากเดิม วิธีการหว่านจะใช้เมล็ดพันธุ์ประมาณ 20-25 กิโลกรัม/ไร่ เมื่อใช้เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ทำให้เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์ลดลงเหลือเพียง 10-15 กิโลกรัม/ไร่ การใช้สารชีวภาพเพื่อเป็นปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูข้าวแทนการใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีซึ่งได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งผลให้เกษตรกรสามารถนำไปใช้งานและผลิตได้ด้วยตนเอง ทำให้สามารถช่วยลดต้นทุนลงได้อีกทางหนึ่ง

2.3 การบริหารทรัพยากรมนุษย์ พบว่า กลุ่มมีการคัดเลือกเกษตรกรที่ความสนใจในการเข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่แบบสมัครใจ โดยพิจารณาคัดเลือกสมาชิกที่สามารถเข้าร่วมประชุมและปฏิบัติตามเงื่อนไขตามนโยบายแปลงใหญ่ที่กำหนด ส่งผลให้การดำเนินงานเกิดความราบรื่นและประสบความสำเร็จ ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรโดยการส่งเสริมให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเข้าร่วมรับฟังการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำความรู้มาต่อยอดและพัฒนาการทำการเกษตรของตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตและใช้สารชีวภาพ การใช้เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์แทนการหว่าน การจัดทำบัญชีฟาร์ม เป็นต้น ซึ่งสมาชิกเกษตรกรให้ความสนใจเข้าร่วมอบรมและนำไปปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่อง และยังคงมีความต้องการในการได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม

2.4 โครงสร้างพื้นฐานของกลุ่มนาแปลงใหญ่ พบว่า กลุ่มมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งโดยเริ่มจากการวิเคราะห์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อวางแผนการใช้งานเครื่องจักรกลทางการเกษตร อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการจัดทำบัญชีครัวเรือนที่บันทึกรายรับ-รายจ่ายทุกอย่างของครอบครัวและบัญชีฟาร์มที่เกษตรกรบันทึกเฉพาะค่าใช้จ่ายและรายรับที่เกิดจากการทำนาแปลงใหญ่เพื่อให้เกษตรกรได้รู้ว่าต้นทุนเฉพาะของการทำนาแปลงใหญ่ สามารถลดต้นทุนการทำนาจากส่วนใดได้บ้าง โดยมีการสุ่มตรวจบัญชีเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรมีการทำบัญชีอย่างสม่ำเสมอ การดำเนินงานที่กล่าวมานั้นจะไม่สามารถสำเร็จได้หากขาดการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และการวางแผนผังโครงสร้างคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มนาแปลงใหญ่ที่เป็นรูปธรรมเพื่อวางแผนและติดตามการดำเนินงาน

จากผลการดำเนินงานตามแผนงานโครงการนาแปลงใหญ่ส่งผลให้กลุ่มนาแปลงใหญ่เกิดกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงานที่ดียิ่งขึ้น โดยสามารถสรุปได้ ดังภาพที่ 1

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่โนนกระสัง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นกลุ่มนาแปลงใหญ่กลุ่มหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถดำเนินงานได้ประสบความสำเร็จและเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มอื่นได้สะท้อนให้เห็นถึงผลการดำเนินงานและพัฒนาการเชิงพื้นที่ของระบบการผลิตข้าวแบบนาแปลงใหญ่ในจังหวัดนครราชสีมา สามารถนำไปเป็นต้นแบบเพื่อนำไปขยายผลในการวิเคราะห์โซ่แห่งคุณค่าและแนวทางการพัฒนาระบบการผลิตข้าวนาแปลงใหญ่หรือผลิตภัณฑ์อื่นที่เข้าร่วมระบบการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ต่อไป ผลการวิจัยสามารถสรุปและอภิปรายได้ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การถอดบทเรียนห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่ที่สำคัญประกอบด้วย โลจิสติกส์ขาเข้ามีการรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตปัจจัยการผลิตให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกในกลุ่มโดยเฉพาะด้านเมล็ดพันธุ์ การปฏิบัติการ เพาะปลูกข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 เตรียมดินโดยการไถกลบตอซัง และปลูกปอเทืองเพื่อเป็นปุ๋ยพืชสดบำรุงดิน ใช้เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ทำให้ต้นข้าวที่เกิดมีความแข็งแรง โรคแมลงรบกวนลดลง มีการติดตามการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ รวมถึงการเตือนภัย มุ่งเน้นให้เกษตรกรคอยตรวจตราแปลงนาของตนเองอย่างสม่ำเสมอและผลิตตามมาตรฐาน GAP โลจิสติกส์ขาออก ส่วนใหญ่นำข้าวสดหลังการเก็บเกี่ยวจำหน่ายให้กับโรงสีข้าวในพื้นที่และสหกรณ์การเกษตรพิมาย อีกส่วนหนึ่งมีการเก็บในยุ้งฉางของตนเองเพื่อการบริโภคในครัวเรือน หรือนำมาจำหน่ายให้กับกลุ่มนาแปลงใหญ่เพื่อนำไปแปรรูปผลผลิตเป็นข้าวสารบรรจุถุง หรือเก็บไว้เพื่อรอราคารับซื้อที่สูงขึ้น การตลาดและการขาย มีการวางแผนการตลาดโดยจัดลำดับความสำคัญ คือการผลิตข้าวเปลือกมาตรฐาน GAP ส่งให้กับโรงสีข้าวและสหกรณ์การเกษตรที่เป็นคู่ค้า ผลผลิตที่เหลือนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารบรรจุถุงนำไปจำหน่ายตามงานต่าง ๆ อีกทั้งยังเข้าร่วมรายการทีวีทำให้เป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น การบริการ มีการรับเปลี่ยนคืนสินค้าหากพบว่าไม่ได้คุณภาพ การจัดซื้อจัดหา มีการมุ่งเน้นการผลิตเพื่อใช้ภายในกลุ่มหรือในแปลงของตนเองเนื่องจากได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาเทคโนโลยี โดยการใช้เครื่องหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว ทำให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นลดปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ และการใช้สารชีวภาพเพื่อเป็นปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูข้าวแทนการใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมี

ภาพที่ 1 ห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่ด้านลดกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและการอบรมพัฒนาให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง โครงสร้างพื้นฐาน มีการกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการดำเนินงานแบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ ที่ครอบคลุมกิจกรรมการดำเนินงานแปลงใหญ่อย่างครบวงจร การจัดทำและติดตามการลงบันทึกบัญชีฟาร์มของสมาชิก

จากผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าห่วงโซ่คุณค่าของระบบการผลิตข้าวแบบนาแปลงใหญ่เป็นระบบที่ดีก่อให้เกิดคุณค่ามากมาย เช่น การลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิต การพัฒนาคุณภาพของผลผลิต การเชื่อมโยงตลาด การบริหารจัดการกลุ่ม และการได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นต้น โดยมีหน่วยงานที่สังกัดของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เข้ามาให้การส่งเสริม สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

ระบบการผลิตข้าวกลุ่มนาแปลงใหญ่เลือกเพาะปลูกข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ105 ซึ่งมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สอดคล้องกับ อรวรรณ ศรีโสมพันธ์ ทัตพิชา เจริญรัตน์ และน้ำฟ้า ทิพยเนตร (2557, หน้า 42) ที่พบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปลูกข้าวหอมมะลิเป็นจำนวนมากและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเนื่องจากเป็นพันธุ์ที่เหมาะสมกับเขตพื้นที่และเป็นที่ต้องการของตลาด สามารถจำหน่ายได้ราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น ๆ ห่วงโซ่คุณค่าของระบบการผลิตข้าวแบบนาแปลงใหญ่เป็นระบบที่ดีก่อให้เกิดคุณค่ามากมาย เช่น การลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต พัฒนาคุณภาพของผลผลิต การเชื่อมโยงตลาด การบริหารจัดการกลุ่ม และการได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นต้น สอดคล้องกับ ศิริสรณ์เจริญกมลลิ้มสกุล ทวี วัชระเกียรติศักดิ์ ดวงพร กิจอาทร และสุวรรณา เตชะธีระปรีดา (2560, หน้า 138) และวิทยากร เชียงกูร (2562) ที่เสนอแนะแนวทางการพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวด้วยระบบนาแปลงใหญ่ เช่นเดียวกันกับ Jirarud, Suwanmaneepong and Mankeb (2016, p. 1821) ได้อธิบายว่าโครงการนาแปลงใหญ่เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกรรายย่อยโดยการสนับสนุนให้เกษตรกรที่อยู่ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกันทำการเกษตรร่วมกันวางแผนการปลูกพืชและการพัฒนาด้านการตลาดตลอดโซ่อุปทาน และสอดคล้องกับ Najim, Lee, Haque, & Esham (2007, p. 1) ซึ่งพบว่าความยั่งยืนของการผลิตข้าวมาจากการเพิ่มผลผลิต

ห่วงโซ่คุณค่าในกิจกรรมโลจิสติกส์ขาเข้าเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตเป็นหลัก ด้านการปฏิบัติการ มีการส่งเสริมการผลิตข้าวให้ได้มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) สอดคล้องกับห่วงโซ่คุณค่าการผลิตมังคุดของ พลสราญ สราญรมย์ (2556, หน้า 73) ที่โลจิสติกส์ขาเข้าเป็นกระบวนการการรวมกลุ่มเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ถูกลง และด้านการปฏิบัติการที่มีการยึดการผลิตตามมาตรฐาน GAP จะเห็นได้ว่ามาตรฐานดังกล่าวมีความสำคัญต่อการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้เป็นที่ยอมรับ ด้านโลจิสติกส์ขาออก เกษตรกรส่วนมากยังคงนำผลผลิตหลังเก็บเกี่ยวไปจำหน่ายให้กับโรงสีข้าวหรือสหกรณ์การเกษตรในพื้นที่กันเอง มีเพียงบางส่วนที่เก็บในยุ้งข้าวของตนเอง สอดคล้องกับ Nagaraj & Krishnegowda (2015, p. 33) ที่พบว่าเกษตรกรเมื่อเก็บผลผลิตแล้วส่วนใหญ่จำหน่ายให้กับโรงสีข้าวในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับการตลาดและการขายของกลุ่มนาแปลงใหญ่ แตกต่างกันตรงที่เมื่อมีการรวมกลุ่มทำให้เกิด

การจัดทำ MOU ในการรับซื้อผลผลิตเกษตรกรในราคาที่สูงขึ้น การบริการยังไม่เด่นชัดเป็นเพียงการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐานส่งมอบให้กับลูกค้า

การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่านาแปลงใหญ่ภายหลังจากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า ยังคงมีความต้องการในการพัฒนาต่อยอดโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการตลาด การถ่ายทอดองค์ความรู้และติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ จิรวุฒิ มงคล (2557, หน้า 62) ของเกษตรกรแปลงใหญ่ในจังหวัดสกลนครมีความต้องการในวิธีการส่งเสริม 3 แบบ ได้แก่ แบบรายบุคคลเน้นการเยี่ยมเยือนเป็นหลัก แบบรายกลุ่มเน้นการจัดทำแปลงเรียนรู้ แบบมวลชนเน้นการได้รับข้อมูลจากหอกระจายข่าวชุมชน ซึ่งความรู้ที่ต้องการให้มีการส่งเสริมมากที่สุด 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิตเน้นการแปรรูปสินค้า ด้านการตลาดเน้นช่องทางในการจำหน่ายและการจัดการราคา ด้านความรู้ในกระบวนการเข้าสู่การทำแปลงใหญ่เน้นผลลัพธ์ที่ได้รับหลังจากเข้าร่วมโครงการ และปัจจัยแห่งความสำเร็จส่วนสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด วางแผน ปฏิบัติการ ติดตาม ประเมินผล และรับผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับ รังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส (2559, หน้า 115) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนโดยรวมกับคุณภาพของสังคมโดยรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ และสำราญ สาราบรรณ์ และคณะ (2555, หน้า 40) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน คือ ผู้นำมีวิสัยทัศน์ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีความรู้ความสามารถ เสียสละเพื่อส่วนรวม คณะกรรมการมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน มีการจัดประชุมอย่างต่อเนื่อง สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน และการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง และการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการจัดเวทีชุมชน ทำให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาของตนเองได้ดีขึ้น ส่วนปัจจัยภายนอก คือ ภาคีเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนตรงตามความต้องการของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการต่อยอดงานวิจัยด้วยการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายผลผลิตข้าวสารหรือผลผลิตแปรรูปอื่น ๆ ของเกษตรกร และส่งเสริมให้เกษตรกรมีทักษะในการขายด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของกลุ่ม เนื่องจากปัจจุบันเกษตรกรไม่มีความรู้ด้านการจัดจำหน่าย และมีการจำหน่ายข้าวเปลือกผ่านพ่อค้าคนกลางซึ่งมีมูลค่าที่ต่ำส่งผลให้มียอดจำหน่ายค่อนข้างน้อย

2. ควรศึกษาประเด็นการส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรนำแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชนมาประยุกต์ใช้ด้านการผลิตเพื่อให้เกิดความสามารถด้านการใช้ประโยชน์สูงสุดจากปัจจัยการผลิต การลดต้นทุนการผลิต การวางแผนการผลิตในชุมชนต่อไป

3. ควรศึกษาการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่เข้าร่วมโครงการ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงการดำเนินงานแบบเครือข่ายระหว่างชุมชน

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2559). **คู่มือการดำเนินงานการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่.** กรุงเทพ-มหานคร : กรมส่งเสริมการเกษตร.

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2564). **แผนภูมิสรุปแปลงใหญ่จังหวัดนครราชสีมา.** ค้นเมื่อ 25 มกราคม 2564, จาก https://co-farm.doae.go.th/graph/Reportsmry.php?cmd=search&sv_province_name=นครราชสีมา.

จิรวุฒิ มงคล. (2557). **ความต้องการการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ของเกษตรกรในจังหวัดสกลนคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปริญญ์ วินิจมงคลสิน. (2560). **ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบการค้าข้าวภายใต้บริบทนโยบายที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษากรณีระบบค้าข้าว อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พลสราญ สราญรมย์. (2558). การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าเพื่อการพัฒนาระบบการผลิตมังคุดของไทย : บทเรียนจากกลุ่มมังคุดคุณภาพท่ามะพลา จ.ชุมพร. **วารสารเกษตร มสธ.** 1 (1), หน้า 73-82.

รังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส. (2559). การมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนกับคุณภาพสังคมของประชาชนในชุมชนท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. **รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ประจำปี 2559.** กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, หน้า 106-119.

เริงชัย ตันสุชาติ, อารีย์ เชื้อเมืองพาน, ธรรญชนก คำแก้ว และชนิตา พันธุ์มณี. (2557). **ห่วงโซ่คุณค่าของปลานิลในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

วิทยากร เชียงกูล. (2562). **ทำไมเกษตรกรไทยถึงจน และแก้ไขได้อย่างไร.** กรุงเทพธุรกิจ. ค้นเมื่อ 30 มกราคม 2564, จาก https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/646452.

ศิริสรณ์เจริญ กมลลิ้มสกุล, ทวี วัชระเกียรติศักดิ์, ดวงพร กิจอาทร และสุวรรณา เตชะธีระปรีดา. (2560). การจัดการโลจิสติกส์และโซ่อุปทานข้าวจังหวัดนครราชสีมา : สถานการณ์ปัจจุบัน ความเชื่อมโยง ปัญหา และแนวทางการพัฒนา. **วารสารเทคโนโลยีสุรนารี.** 11 (2), หน้า 119-143.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2563). **ข้าวนาปี : เนื้อที่เพาะปลูก เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ ปีเพาะปลูก 2562/63 ที่ความชื้น 15%.** ค้นเมื่อ 25 มกราคม 2564, จาก http://www.oae.go. th/assets/portals/1/fileups/prcaidata/files/major%20rice%2062.pdf

สำราญ สาราบรรณ์, ปริญญารัตน์ ภูศิริ, พรพรรณ สุทธิเรืองวงศ์, ศุกล โฆษิตโภคิน, ธีรภัทร์ คุ้มครอง, รัฐภูมิ ศรีอำไพ และจุฑามาศ กรีพานิช. (2555). **รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เรื่อง โครงการส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตมันสำปะหลัง ปี 2554.** กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมการเกษตร.

อรวรรณ ศรีโสมพันธ์, ทัตพิชา เจริญรัตน์ และน้ำฟ้า ทิพยเนตร. (2557). **โครงสร้างการผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิไทย.** รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Jirarud, S., Suwanmaneepong, S., and Mankeb, P. (2016). Farmer and farm characteristics affecting rice production on large agricultural plot scheme : A case of KhlongKhuean district, Chachoengsao province, Thailand. **International Journal of Agricultural Technology.** 12 (7.2), pp. 1821-1831.

Nagaraj, B. V., & Krishnegowda, Y. T. (2015). Value chain analysis for derived product from paddy : A case study of Karnataka state. **International Journal of Managing Value and Supply Chains.** 6 (1), pp. 33-52.

Najim, M. M. M., Lee, T. S., Haque, M. A., & Esham, M. (2007). Sustainability of rice production : A Malaysian perspective. **The Journal of Agricultural Sciences.** 3 (1), pp. 1-12.